

çi ve kürekçi olarak da bulunuyorlardı. Azebler ihtiyaç halinde başka görevlerde de kullanılmaktaydılar. Nitekim XVII. yüzyıl başlarında kadirge azeblerinden kırk beşi kumbaracı yapılmıştı (BA, KK, nr. 253, s. 225).

Azeb askerî sınıfının yenicilerle eskiden gelen bir ihtilâfları olduğu bilinmektedir. XVI. yüzyılda, Cezayir yenicilerinin yasakçılık görevi yapan azeblerden bu hizmetin alınıp kendilerine verilmesini istemeleri bu hususu doğrulamaktadır (BA, MD, nr. 7, s. 20/67, 236/655, nr. 874/2399). Azeb teşkilâtı II. Mahmud dönemindeki askerî yenilikler sırasında kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 7, s. 20/67, 236/655, 874/2399; BA, KK, nr. 253, s. 225; Enverî, *Düsturnâme*, s. 21, 27, 31, 34; *Kânunnâme-i Âl-i Osman: Kânûnî Kânunnâmesi* (TOEM ilâvesi, nşr. M. Ârif), İstanbul 1329, s. 59-61; Graf Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakki-sinden İhîtatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* (trc. M. Nazmi), Ankara 1934, s. 93; Hammer (Atâ Bey), I, 141, 319-320; İdris Bostan, *XVII. Asırda Tersâne-i Âmirî* (doktora tezi, 1985), İÜ Ed.Fak., s. 83-105; M. Fuad Köprülü — İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Azeb", *İA*, II, 81-83; "Azeb", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, s. 253-254; H. Bowen, "Azeb", *EI*² (İng.), I, 807.

İDRİS BOSTAN

A'ZEB

(الأزب)

Daha iyi

bir dinî hayat yaşamak gayesiyle
bekârlığı evliliğe tercih eden
erkek.

"Bekârlık" anlamındaki uzûbe ve uzbe kökünden gelir. Uzûbe masdar olarak "gizli olmak, uzak düşmek, sahipsiz kalmak" demektir. Bu sebeple kadından uzak yaşayan kişiye a'zeb denilmiştir. Aynı anlama gelen azeb kadın erkek her iki cins için, azbe kelimesi ise sadece kadın için kullanılır.

Kur'an'da uzûbe kökünden gelen bir fiil şekli (ya'zûbü) iki âyette geçmekteyse de bunların bekârlık anlamıyla ilgisi yoktur (bk. Yûnus 10/61; Sebe' 34/3). Uzûbe, a'zeb ve aynı kökten başka kelimelerin yer aldığı hadisler içinde bekâr yaşamayı teşvik edenlerin sıhhati tartışmalıdır. Bu kelimelerin geçtiği sahih hadislerde ise cennette hiçbir bekâr kimse bulunmayacağı (Dârimî, "Rikâk", 108; Müslim, "Cennet", 14), bekârlığın ibadetlerin sevabını azaltacağı (*Müsned*, VI, 25, 29; Ebû Dâvûd, "İmâre", 14), bekârlığı tercih edenlerin durumlarının dünya ve âhi-

rette evlilerinkine göre daha kötü ve kendilerinin bedbaht olacağı (*Müsned*, V, 163) belirtilerek bekâr yaşamının yanlışlığına dikkat çekilmiş, ayrıca daha başka sahih hadislerde de müslümanlar evlenmeye, aile kurmaya, çocuk yetiştirmeye teşvik edilmiştir.

İslâm öncesi Arap toplumunda bekâr yaşama âdetinin, bilhassa dinî gayelerle evlenmekten kaçınma anlayışının varlığını gösteren herhangi bir kayıt yoktur. Ancak Araplar'ın, hristiyanlardaki ve özellikle Arabistan'ın kuzey kısmında yaşayan hristiyanlaşmış Gassânîler'deki ruhban hayatını bildikleri muhakkaktır. Onlarla ilişkileri sonucunda az da olsa bekâr yaşamaya heves eden kişilerin bulunması muhtemel olmakla birlikte bu durum söz konusu edilmeye değer bir önem kazanmamıştır.

İslâmiyet'in evlenilecek kadın sayısını dörde indirmesi, hatta tek kadınla evliliği teşvik etmesi (bk. en-Nisâ 4/3) ve dünya nimetlerinden çok âhiret nimetlerinin önemine dikkat çekmesi, bazı zâhid ruhlı sahâbîlerin bekârlığa ilgi duymalarına sebep olmuştur. Böyle bir eğilimin meydana gelmesinde hristiyan ruhbanlığının tesirini de hesaba katmak gerekir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in İslâm'da ruhban hayatının bulunmadığını (Aclûnî, II, 377; *Müsned*, III, 266; VI, 226), kendisine de ruhbanlığın buyurulmadığını (Dârimî, "Nikâh", 3) belirtmesi, ayrıca bekâr kalmaya arzulu olan bazı müslümanlarla şahsen görüşerek onları ikaz etmesi (bk. *Müsned*, V, 163; Buhârî, "Nikâh", 7; Müslim, "Nikâh", 1), Asr-ı saâdet'te çok az görülen bekâr yaşama temâyüllerine engel olmuş ve bu sebeple I. (VII.) yüzyılda yaşamış olan zâhidler dünyadan ve her türlü dünya nimetlerinden yüz çevirdikleri halde çoğunlukla bekâr yaşamayı zühdün gereği saymamışlardır. Süfyan b. Uyeyne, sahâbenin en zâhidi olan Hz. Ali'nin dört zevcesi ve on yedi câriyesi olduğunu ileri sürerek, "Bir ve daha fazla kadınla evli olmak -dinde yerilmiş olan- dünya zevklerinden sayılmaz" diyor, İbn Abbas da evli olmayı zühdün gereği sayıyordu. Abdullah b. Mes'ûd, "On günlük ömrüm kalsa yine de Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmamak için evlenmeyi tercih ederdim" demiştir. İki karısı vebadan ölen ve kendisi de bu hastalığa yakalanan Muâz b. Cebel, Allah'ın huzuruna bekâr olarak gitmek istemediğinden, çevresindekilerin kendisini hemen evlendirmelerini istemişti. Hz. Ömer de aynı şekilde birden fazla kadınla evlenmeyi

tercih ediyordu. İlk müslümanların inancına göre evli bir kimsenin kıldığı iki rekât namaz, bekârın kılacağı yetmiş rekâtta daha üstündü; bir mücahid cihada katılmayandan ne kadar üstünse bekâra nisbetle evli kişi de o kadar faziletliydi. Rivayete göre, bekâr yaşamayı tercih etmiş olan Bîşr el-Hâfî vefatından sonra kendisini rüyada görenlere, "Allah bana çok yüksek makamlar verdi, ancak yine de evlilerin derecesine ulaşamadım; çünkü Allah bekâr olarak huzuruna çıkmama rızâ göstermedi" demiş ve çocukluğun yüküne katlanıp nafakalarını temin etmek için didinen Ebû Nasr et-Temmâr'ın kendisinden yetmiş derece daha yüksekte olduğunu söylemiştir.

Sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde kadın zühd hayatına engel görülmemiş, kötülenen ve terki istenen dünya zevklerinden sayılmamış, aksine zühdün ve dindarlığın tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. O dönemlerde nikâhın mutlaka yerine getirilmesi gereken bir sünnet olduğuna inanılmakta ve bu sünnetin terki bir kemal değil kusur sayılmaktaydı. Ancak Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve İran gibi ülkelere fethinden sonra buralarda yaşayan ve tam dindar olabilmek için ruhban hayatı yaşamayan faydasına inananların zamanla İslâm dinini benimsemeleri, bekâr yaşama âdetinin giderek İslâm toplumunda da yayılmasına, özellikle bazı sülâhlerin bu hayat tarzına yönelmeleri ne sebep olmuştur. II. (VIII.) yüzyılda görülmeye başlayan bu anlayış, bekâr yaşamaya taraftar olanlarla evliliğin önemini savunanlar arasında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Mevzû hadisler ihtiva eden kitaplarda yer alan rivayetler bu gelişmenin ürünü olarak ortaya çıkmış, daha sonra bu tartışmalar çocuk sahibi olup olmama, doğurgan veya kısır kadınlardan hangisinin tercih edilmesi gerektiği gibi konularda yeni tartışmaların başlamasına sebep olmuştur. Evlenmeye karşı çıkan anlayışın giderek yaygınlaşmasının en güçlü sebebinin bazı büyük sülâhlerin bekâr yaşamayı tercih etmeleri olduğunda şüphe yoktur. İbrâhim b. Edhem, Râbia el-Adeviyye ve Bîşr el-Hâfî bunların başında gelmekteydi. Mâlik b. Dînâr'a niçin evlenmediği sorulduğunda dünyayı üç talâkla boşadığını ve bir daha ona dönmeceğini söylüyordu. Hasan-ı Basrî, "Allah bir kişinin hayır içinde bulunmasını irade ederse onu mal ve kadınla meşgul etmez" diyordu. Ancak Bîşr el-Hâfî

ve İbrâhim b. Edhem gibi ilk sûfiler, bekâr yaşamayı tercih etmiş olmalarına rağmen evliliğin daha faziletli olduğuna inanıyorlardı. Fakat giderek bekârlık bir fazilet, hatta zaman zaman dinî bir zaruret sayıldı. Meşhur sûfî Ebû Süleyman ed-Dârânî kadını, çocuğu ve serveti insanın Allah'la meşgul olmasına engel teşkil eden birer uğursuzluk kabul etti. Cüneyd-i Bağdâdî bile müridlere hiç değilse başlangıçta evlenmemelerini tavsiye ediyordu. Necmeddîn-i İsfahânî, evlenme arzusu bir yana kadın tarafından pişirilen yemeğe bile el sürmezdi.

Bu sûfiler, Tegâbün sûresinin 14 ve 15. âyetlerinden ilham alarak kadını mal ve evlât gibi, erkeği baştan çıkaran bir fitne saymışlardır. Nitekim onlara göre Havvâ Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olmuştu. Veryüzünde ilk cinayet de kadın yüzünden işlenmiş, Kâbil Hâbil'i kadın için katletmişti. Mutasavvıflara göre evlenmeyi mubah kılan zaruret, yani zinaya düşme korkusudur. Evlendikleri zaman Allah'a ve ailesine karşı yükümlülüklerini yerine getiremeyenlerin zina endişesinden emin olurlarsa bekâr yaşamayı tercih etmeleri daha faziletlidir. Evlenmek ruhsat*, bekârlık azîmet*tir. Geniş ölçüde tatbik sahası bulmamakla birlikte tasavvufun genel temayüllerine uygun düşen bekâr yaşamayı mutasavvıflar umumiyetle benimsemişler, ancak bunun ruhen çok güçlü ve mânevî derecesi yüksek kişilere mahsus olduğunu ifade etmişlerdir. Nefsini tatmin etmedikçe sükûna kavuşmayan kişilerin evlenmesini lüzumlu görmüşlerdir.

Bu anlayış evlilikten ve kadından uzak kalıp bekâr yaşamayı esas alan bazı zümrelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Abbâsîler zamanında bekârlara İslâm âleminin her tarafında rastlanmaktaydı. Fütüvvet* mensupları içinde evlenmeyenler baştan beri mevcuttu. İbn Batûta, Anadolu'da ziyaret ettiği zâviyelerde yaşayan fütüvvet ehlinin bekâr olduklarını söyler. Fütüvvetnâmeler fütüvvet ehline evlenmemeyi tavsiye eder. Bekâr yaşama anlayışı Ahilik'te de yaygındı. Bektaşilik'teki mücerred*lik âdeti de a'zebliğin devamından başka bir şey değildir. Esasen mücerredlik Bektaşilik'ten çok önce Sünnî tasavvufunda yaygın bulunuyordu. Bekâr dervişler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda asker olarak önemli görevler ifa etmişlerdir.

Mutasavvıfların, kadını kınanan ve kötülen dünya zevklerinden sayıp olabili-

diğince ondan uzak durmayı bir gaye haline getirmeleri evlilik, nikâh ve kadın konusunda çok değişik birtakım yorumları da beraberinde getirmiştir. Bu anlayışa göre mecburiyet bulunduğu için evlenilir, o halde kısır kadın doğurgan kadına tercih edilmelidir. Çünkü çocuk dünyaya daha çok bağlanmaya yol açar. İbrâhim b. Edhem'e göre, "Bir adamın evlenmesi gemiye binmesi mânasına gelir; çocuğu oldu mu battı demektir". Cüneyd'e göre, "Helâl yoldan şehveti tatminin cezası çocuktur, haram yoldan şehveti teskin etmenin cezası buna kıyas edilmelidir". Mutasavvıflar âhirette bile kadınların yüzünü görmek istemişlerdir. Onlara göre bir kimsenin aklını hürilere takması cemâl-i ilâhiyi göremeyeceğine delildir. Öte yandan evlilik hürriyetlerin bir kısmını alıp götüren bir çeşit kölelik sayılmıştır. Mutlaka evlenilecekse fakir kadın zengin kadına tercih edilmelidir. Yetim kıza evlenmenin tavsiye edilmesinin sebebi de budur. Hadislerde hür, doğurgan ve bâkirelerle evlenmek teşvik edildiği halde (bk. Buhârî, "Nikâh", 10; Müslim, "Nikâh", 16), mutasavvıflar dul kadınları bâkirelere ve câriyeleri hür kadınlara tercih etmişlerdir. Herhalde böyle hareket etmelerinde, kadınların hâkimiyeti altına girme ve geçim sıkıntısı çekme endişesinin yanı sıra dul, fakir, yetim, kısır, câriye vb. ilgiye muhtaç kadınları koruma gibi ahlâkî gayelerin de tesiri vardır.

Bekâr yaşamayı tercih eden mutasavvıfların herhangi bir sebeple evlendikleri zaman da bazan cinsî temastan kaçındıkları söylenir ve onların şehvete düşkün olmadıklarını anlatmak için çeşitli menkıbeler nakledilir. Öte yandan Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed-i Câmî gibi çok evlenen ve bunu bir fazilet sayan mutasavvıflar da vardır.

İslâm'da evlenmek sünnettir. Durumu evlenmeye müsait olanların hemen evlenmeleri, olmayanların ise gerekli imkân ve gücü kazanmak için gayret göstermeleri istenir. Bu yüzden sûfilerin evlenme karşısındaki olumsuz tavırları baştan beri âlimler tarafından yadırganmış, zaman zaman bu konuda mutasavvıflar aleyhine reddiyeler yazılmıştır. İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu meselede mutasavvıfları şiddetle tenkit edenlerin başında yer alırlar. Onlara göre şeytanın aldattığı ve azıttığı bazı mutasavvıflar evlenmekten yüz çevirmişlerdir. Eğer bunların evlenmeye ihtiyaç ve arzuları varsa, kendilerini hem dünya hem

de din yönünden tehlikeye atmışlardır. Böyle bir ihtiyaç ve arzuları yoksa o zaman da faziletli bir işi yapmaktan mahrum olmuşlardır. Her iki halde de evlenmek iyi, bekârlık kötüdür. Evlenmeyen mutasavvıflar hayattaki mücadeleden korkup kaçmışlar, rahatı ve şahsî huzuru tercih etmişlerdir. Halbuki insanın çocukluğu için sarfettiği para, cihad da dahil olmak üzere başka şeyler için harcadığı paradan daha çok sevap getirir (bk. *Müsned*, II, 472; Müslim, "Zekât", 13). Hz. Peygamber, "Evleniniz, çoğalınız; zira ben öbür ümmetlere karşı sizin çokluğuyla övünürüm" (İbn Mâce, "Nikâh", 8) buyurmuşken bekârlığı tercih etmek ruhbanlıktan başka bir şey değildir.

Mutasavvıflar dışındaki İslâm âlimlerine göre sûfilerin çocuk sahibi olmayı istememeleri de şeriata, tabiata ve akla aykırıdır. Nitekim Kur'an'a göre birçok peygamber, "Rabbim, bana evlât lutfet!" diye dua etmiştir (bk. Âl-i İmrân 3/38; Meryem 19/5; el-Furkân 25/74). Hz. Peygamber yeni evlilere, Allah'ın kendilerine hayırlı evlât ihsan etmesi için dua ederdi (bk. Buhârî, "Da'avât", 47; "Şavm", 61). Bizzat kendisi de çocuk sahibi olmuş ve onları sevmiştir. Evlenmekten ve çocuk yetiştirmekten kaçınmak, İslâm'ın zarurî gördüğü neslin devamı ilkesine de aykırıdır.

Bekârlığın hristiyan ruhbanlığının, Sâbîr zühüdünün ve Buda çileciliğinin tesiriyle ve derece derece İslâm toplumuna yerleştiği kesin olmakla birlikte fazla yaygınlaşmadığı da bir gerçektir. Bununla beraber kutsiyetine inanılan bazı ermiş kişilerin şahsında bekârlığın yüceltilmesi de son derece dikkate değer bir durumdur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "a'zeb" md.; *Müsned*, II, 472; III, 82, 266; V, 163, 164; VI, 25, 29, 226; Dârimî, "Nikâh", 3, "Rikâk", 108; Buhârî, "Nikâh", 7, 10, "Da'avât", 47, "Şavm", 61; Müslim, "Nikâh", 1, 16, "Zekât", 13, "Cennet", 14; İbn Mâce, "Nikâh", 8; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 3, "İmâre", 14; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 264-265; *Kütü'l-kulûb*, s. 429, 490, 492; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 389; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 514; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 24; İbnü'l-Cevzî, *Telbisü'l-bîlis*, s. 283-287; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî — Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Kahire 1383-85/1963-65, III, 228; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 163; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdül-'ibâd*, Tahran 1353 hş., s. 144; Şevkânî, *Neylül-evlât*, VI, 107; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, II, 377; İbn Arrâk, *Tenzihü's-serî'a*, II, 206; Abdülbâki Gölpinarlı, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si", *İFM*, XV/1-4 (1953-54), s. 125.

